

vervangen door een orthodox' (130) is zelfs misleidend. Dan is het informatieve artikel van E. J. J. M. Kimman over 'De arbeidswet van minister Ruys van Beerenbroek' beter geslaagd.

G. J. Schutte draagt een verhandeling bij over 'Keuchenius als minister van koloniën', mede op ongepubliceerd materiaal berustend. Het is een aardige studie over het onfortuinlijke ministerschap van deze steil-gereformeerde, te pas en te onpas van zijn geloof getuigende koloniale specialist, die met zijn befaamde motie de constitutionele crisis van 1866-1868 had ontketend. Hij werd door de liberale meerderheid van de Eerste Kamer ten val gebracht. Mackay heeft toen overwogen die Kamer te ontbinden, een interessante voorafspiegeling van het optreden van Kuyper in 1904. In deze crisis stuurde Kuyper trouwens vanaf de zijlijn met zijn 'driestarren' aan op een conflict.

R. Kuiper tenslotte behandelt 'Defensie en buitenlandse politiek' (224-249). Vooral het gedeelte over de defensiepolitiek is verhelderend. De auteur bespreekt de opkomst van een sterker nationaal besef, wat merkwaardig 'een vriendelijke vorm van cultuur-nationalisme' genoemd (226), en in verband daarmee de bezorgdheid over nationale defensie. De remplaçantenkwestie, helder uiteengezet, verdeelde de coalitie.

Al met al vormen deze artikelen, over het algemeen verzorgd geschreven en ruim voorzien van aardige illustraties, een interessant boek over deze episode in de Nederlandse politiek op de drempel van een nieuwe tijd.

D. van der Horst

L. Ligtenberg, B. Polak, *Een geschiedenis van Propria Cures, 1890-1990* (Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, 1990, 382 blz., f49,50, ISBN 90 236 7002 7).

Er zijn in Nederland weinig tijdschriften die op zo'n lange en gevarieerde lijst van eminente redacteurs kunnen bogen als *Propria Cures*, in 1890 opgericht als 'Amsterdamsch studenten-weekblad'. Schrijvers, politici, journalisten en geleerden als Ph. A. Kohnstamm, D. Wijnkoop, H. E. van Gelder, M. Nijhoff, J. J. Slauerhoff, M. ter Braak, H. Haasse, G. Bomans, L. de Jong, I. Schöffner, J. Goudsblom, R. Rubenstein, A. Nuis, F. Bolkenstein, J. van Tijn en A. de Swaan waren in hun jonge jaren als redacteur verbonden aan het blad, dat, aan niets en niemand gebonden, fungeerde als een vrijplaats, als spreekbuis van nonconformisten en avantgardisten, die er hun tegendraadse beschouwingen en provocerende, niet zelden beledigende artikelen en prenten zonder tussenkomst van een hoofdredacteur kwijt konden. Het was dan ook een goede gedachte van de stichting *Propria Cures* een opdracht te verlenen tot het schrijven van de geschiedenis van het blad.

Wie het resultaat van deze opdracht ter hand neemt, bekriipt echter het gevoel dat de twee auteurs, Lucas Ligtenberg en Bob Polak, een opgelegde kans hebben laten lopen. *Een geschiedenis van Propria Cures 1890-1990* is uitsluitend gebaseerd op de jaargangen van het blad zelf; van andere bronnen is niet of nauwelijks gebruik gemaakt. Het boek is dan ook weinig meer dan een weerslag van uitvoerig leggeronderzoek. De argumenten waarmee de twee oud-redacteurs van *Propria Cures* hun aanpak verantwoorden overtuigen allerminst. Zij schrijven geen beroep te hebben gedaan op archivalia en andere bronnen om een 'zo evenwichtig mogelijk' beeld te geven: bij gebruik van andere bronnen zou de nadruk te zeer komen te liggen op de periode na de tweede wereldoorlog en op de beroemde persoonlijkheden, omdat daarover veel meer materiaal beschikbaar is. Vandaar dat zij er voor gekozen hebben dit secundaire materiaal maar helemaal weg te laten — een verantwoording die men eigenlijk alleen maar als een brevet van onvermogen kan bestempelen.

Vooral de eerste helft van het boek, waarin de periode tot het verschijningsverbod in 1941 aan de orde komt, heeft te lijden van de verregaande beperkingen die de auteurs zich hebben opgelegd. Hoewel het materiaal chronologisch en thematisch — onder kopjes als: politiek, journalistiek, koningshuis, katholicisme, losse toon, cultuur — is geordend, overstijgt het betoog vrijwel nergens het niveau van een grijs breiwerk van opsommingen. In feite wordt het verhaal gevormd door een lange reeks van citaten, samenvattingen en namen, die elkaar opvolgen zonder in hun context te worden geplaatst, hetgeen bij zowel de ingevoerde als de niet-ingewijde lezer alleen maar een gevoel van zinloosheid kan oproepen. Tot welke merkwaardige figuren het negeren van andere primaire en secundaire bronnen kan leiden blijkt bijvoorbeeld uit de beschrijving van een polemiek tussen *Propria Cures* en de socialistische propagandist A. B. Kleerekoper in 1921. Daarbij kwalificeerde een PC-medewerker de socialist als 'een oproerige krabbelaar', zo schrijven Ligtenberg en Polak (93) — een loze opmerking, want de naam van de column die Kleerekoper dagelijks in *Het Volk* schreef luidde nu eenmaal 'Oproerige Krabbels'. Dat de gekozen aanpak leidt tot willekeur en onvolledigheid wordt op pijnlijke wijze gedemonstreerd in de beschrijving van het eerste nummer van *Propria Cures* dat na de Duitse inval verscheen: 'De achterkant van het blad wordt in beslag genomen door overlijdensannonces van de hoogleraar criminologie Willem Bongers, de wethouder van onderwijs van Amsterdam E. Boekman en de schrijver en oud-redacteur Menno ter Braak', zo schrijven Ligtenberg en Polak (141). Het was waarachtig niet overbodig geweest wanneer hier, alvorens het volgende detail wordt opgelepeld, althans het karakter en de aanleiding van de dood van de drie was vermeld (zelfdoding vanwege de Duitse inval).

De bezwaren van deze in essentie *a-historische* benadering doen zich minder voelen wanneer de auteurs zijn aangeland bij episoden en gebeurtenissen waarvan zij klaarblijkelijk beter op de hoogte zijn. Met name in de hoofdstukken over de jaren 1955-1965, de bloeiperiode van *Propria Cures*, waarin het blad zich als een spreekbuis van de politieke en culturele avant-garde van jonge intellectuelen ontpopte, zit meer lijn. Deze hoofdstukken vormen dan ook de meest interessante passages van dit werk.

Niettegenstaande het ontbreken van enige visie op het onderzochte materiaal in relatie tot de geschiedschrijving en het gebrek aan distantie en structuur bevat het boek waardevolle informatie. Gelezen als uitvoerige bloemlezing — niet als 'een geschiedenis van *Propria Cures*' — maakt het de lezer iets duidelijk over bijvoorbeeld de ontwikkeling van de studentencultuur en de veranderingen in de 'stijl van opstandigheid' sinds het einde van de negentiende eeuw — al was deze stijl vaak niet meer dan een pose. Ten slotte is in dit werk een grote hoeveelheid informatie over tal van redacteurs en medewerkers, die later een belangrijke plaats in het openbare en culturele leven zouden innemen, bijeengebracht. Het is te betreuren dat met het materiaal, door Ligtenberg en Polak met zoveel ijver verzameld, niet meer is gebeurd. Een blad als *Propria Cures* verdient immers zonder twijfel een degelijke historische studie.

F. van Vree

L. van Molle, *Ieder voor allen. De Belgische Boerenbond, 1890-1990* (KADOC studies IX; Leuven: Universitaire pers Leuven, 1990, 391 blz., Bf640,-, ISBN 90 6186 342 2).

De studie van Van Molle is uitgegeven bij gelegenheid van het eeuwfeest van de katholieke Belgische Boerenbond, de grootste landbouworganisatie in België. Toch is er geen sprake van een gedenkboek waarin slechts hoogtepunten en coryfeeën uit een honderdjarige geschiedenis